

AKI A ZENÉT SZÍNEKBEN ÁLMODTA

A kis népek zenei és beszélt nyelve egyaránt mártírsorsra ítéltetett a XX. századi Európa diktatúrák fűtötte, minden egybeolvasztó, a nem kívánatosot pedig megsemmisítő rémséges kultúr-kohójában. Nem csoda, ha az orosz, a lengyel és a német nemzetek hármasszorításában vergődő, a függetlenségéért félezer éven át küzdő, kicsiny Litvánia írónak, képző- és zeneművészeinek alkotásait könnyen bekebelezte a környező, nagy nemzetek szellemi kincsestára. Így olvasztották előbb a lengyel, majd az orosz művészetbe Ciurlionis zenei és festészeti életművét is. Pedig, – Mikalojus Konstantinas Ciurlionis – a zenét színekből álmodó ízig-vérig litván művész volt.

Ciurlionis, vagy ahogy a családjában szólították: „Kastukas” 1875. szeptember 22-én, az akkor az Orosz Birodalom Kaunas tartományához tartozó, litván Varenában született. Apja hivatásos zenész, templomi orgonista volt. Édesanyja, Adele Radmanaitė, akkor találkozott apjával először, amikor kálvinista létére betért egy katolikus templomba, ahol rabul ejtette szívét az orgona hangja s a szemre való orgonista is. Házasságukból tíz gyermek született, közülük a legidősebb „Kastukas” volt. Akkoriban minden társadalmilag magasabbra törő családban, így Ciurlioniséknál is, otthon lengyelül beszéltek. Bár mindkét szülő jól tudott litvánul, az apa e nyelvet póriásnak, közönségesnek tartotta, s csupán néhány népdal erejéig ismertette meg gyermekeit szülőföldjük nyelvével.

Ciurlionisnak már kicsiny gyermekkorában megmutatkozott zenei tehetsége. Még csak három éves volt amikor hallás után dallamokat játszott a zongorán és hét évesen hibátlanul „blattolt”. Zenei tehetségére felfigyelt Michal Oginski herceg is és vállalta taníttatását. 1889-től 1893-ig több különböző hangszeren tanult meg játszani, majd 1894-ben a herceg anyagi támogatásával a varsói Zenekonzervatórium zongora szakára iratkozott be. Rövidesen azonban a zeneszerző Zigmunt Noskowski ösztökélésére átment a zeneszerzés tanszakra.

A varsói évek békésen teltek. Érdeklődési köre egyre szélesedett s zenei tanulmányai mellett komolyan foglalkozni kezdett a történelemmel, a filozófiával és a csillagászattal is. Ekkoriban kedvenc zeneszerzője Beethoven, Wagner, Csajkovszkij és természetesen Chopin.

Az iskolai szüneteket a litvániai Druskinikiben töltötte, a gazdag litván népzenei kultúra tanulmányozásával. Ez a népzenei hatás ihlette meg Varsóban komponált első kamaradarabjait. E dalokban, zongorára írt művekben és szonátákban sajátos formában szerves egységet alkot a neoromantikus stílus, a népzenei kultúra és a művész egyéni szemléletmódja.

Zenei tanulmányai befejezéseként 1899-ben megkomponálta a De Profundis című kantátáját vegyes kórusra és szimfonikus zenekarra. Ekkor felajánlották neki a lublini konzervatórium igazgatói állását, de nem fogadta el, inkább magántanárként kereste meg a mindennapit. Így szabadon dolgozhatott első jelentősebb alkotásán: Az erdőben című szimfonikus költeményen. E művét a zenekritikusok az önálló litván zene első alkotásának tartják.

Ekkora már egyre fontosabb lett számára litván származása. Felelősséget érzett a litván kultúra és népe jövője iránt. Büszkén vallotta meg nemzeti érzéseit, csak litván újságokat olvasott és litvánul beszélt.

Hogy tovább képezze magát 1901-ben beiratkozott a lipcsei konzervatóriumba. Itt azonban szakmai konfliktusba került mesterével Carl Reineckével, aki a tradicionális zenei modellt részesítette előnybe, míg Ciurlionis határozottan kiállt a művészi kísérletezés szabadsága mellett. A nézetkülönbségek ellenére 1902-ben sikeresen befejezte tanulmányait és második diplomájával a zsebében hazatért.

Csak egy rövid nyarat töltött Litvániában, s az ősz már Varsóban taláta, ahol érdeklődése mindinkább a piktúra felé fordult. Festőleckéket vett és 1903-ra megalkotta első jelentős képét: Az erdő-t. A következő évben beiratkozott a varsói Képzőművészeti Akadémiára, inspirációként Nietzsche-t olvasott és elmerült az indiai filozófia tanulmányozásába.

Ez a sokágú érdeklődés érhető tetten az 1903 és 1904 között komponált Tenger című szimfonikus költeményén is. E mű nem egyszerűen csak lefesti a természetet, hanem a spirituális tapasztalatok varázslatos világával és az emberi létezés kérdéseinek mély, filozofikus megközelítésével is megajándékozza a hallgatót.

Ciurlionis zeneművei – a Két kánon c-moll-és D-dúrban, a fisz-moll Fúga, a h-mollban írt Téma és Variáció, vagy a c-moll Vonós Quartett – sötétek, komorak, mint a végtelen, úttalan rengeteg. Ám a súlyos levélpáncélon mégis áttör az áldott Nap fénydárdája, hogy reményt nyújtson a sötétben tapogatódzó, esendő lényeknek. Zenéje áradó, mint a tenger, felszínét bearanyozza a fény, a fény, mely után örök vágyat éreznek a mélység lakói.

1907-től Ciurlionis érdeklődése szinte teljesen a festészet felé fordult. Vilnusi lakósként Litvánia egyik szellemi vezetőjévé, a kulturális élet irányítójává vált. Itt festette első szimbolikus festményeit is.

Mint egyik méltatója írta: „Képein tisztán érzékelhető azok sajátos ritmusa, a mélyebb színek és a tér ábrázolásának kiteljesedése, és végül a hullámvonalak használata, amelyektől úgy érezzük, hogy valóságos zenei harmóniát kapnak Ciurlionis festményei. Így, az a sejtelmünk támad, hogy képei által a látás és hallás érzékeinek finom párbeszéde indul meg bennünk.”

Ciurlionis festményei látható szonáták és fűgák, zeneművei hallható, hangjegyekkel festett képek.

Nem csoda, hogy a híres zenekritikus, Karatygin így lelkendezett: „Nincs többé Csajkovszkij, Chopin vagy Strauss, mert megszületett az új, sajátos zenei nyelv. A következő lépésként Ciurlionis már képes lesz Önmagát is megmutatni, hiszen e nyelvben sikeresen tudja a festészet alkotóelemeit zenévé transzformálni.

De ezt a nagyon várt végső lépést Ciurlionis sohasem tette meg. Litvánia első hivatásos zeneszerzője 1908-ban teljesen hátat fordított a zenének. S mert Vilnius sem elégítette ki művészi ambícióit, több megértésre vágyva Szentpéterváron telepedett le. Reménye nem vált valóra. Szörnyű szegénységben nyomorgott a cári fővárosban. Olcsó szobában lakott, zongora nélkül komponált és festőállvány híján, a falra rögzített papírra festett. Ott tartózkodásának egyetlen pozitívuma az volt, hogy egy zeneművét a szentpétervári színházban bemutatta.

1908 decemberében megelégte a nélkülözést és visszatért Litvániába, ahol újév napján feleségül vette régi szerelmét: Sofia Kimantaite újságírónt. Most már újult reményekkel telve, együtt tértek vissza a névparti városba.

Az áhított siker azonban továbbra is késett. Olyan nélkülözésben éltek, hogy kénytelen volt egy festményét egyetlen kopejkáért eladni, hogy legyen mit enniök.

A megpróbáltatások súlyos apátiába döntötték Ciurlionist. Felesége – a gyógyulás reményében – egy varsói szanatóriumba utaltatta be, ahol az orvosok ideggyengeséget diagnosztizáltak nála, és elvették tőle a festő eszközeit.

Eközben a „Művészet világa” nevű orosz képzőművészeti csoport tagjává választotta Ciurlionist, s műveit nagy számban állították ki Vilniusban és Szentpétervárott, ahol óriási sikert arattak. Ám e jó hírekről az elborult elméjű művészt nem értesíthették. S bár mindenki reménykedett

állapota jobbra fordulásában, egy váratlanul fellépő tüdőgyulladás 1911. április 10-én, harmincöt éves korában végzett vele. Vilniusban helyezték örök nyugalomra.

A zeneszerző Ciurlionis a XX. század hajnalán akkor fordult nemzete zenei anyanyelve felé, amikor az önálló Litvánia megszületésének igénye – fél évezred után ismét – társadalmi és történelmi szükségszerűséggé vált. Ideje hát, hogy most, a független Litvánia újbóli létrejöttékor, mi, hasonlóan hányatott történelmű magyarok, felfedezzük e kicsi ország tragikus sorsú zeneszerző-festőművészt Ciurlionist, aki a zenét színekben, és a színeket zenében álmodta.